Arkeologisk schaktövervakning
och antikvarisk kontroll

CREUTZ SPELHUS

Falu Gruva, gruvområde RAÄ 109
Falu stad och kommun, Dalarna
2011

Dalarnas museum

Rapport dnr 94/10

Anna Lögdqvist

Framsida: Creutz spelhus i område B, med sökschaktet framför. Bilden är tagen från NÖ. Fotograf : Anna Lögdqvist.

Inledning

För att lösa problem med inkommande och kvarstående vatten i Creutz spelhus utfördes i oktober 2010 schaktningsarbeten inom två områden i spelhusets närhet. Sydväst om spelhuset grävdes ett dräneringsdike för att leda ner vatten i ett gruvhål, kallat ”Johannes gruvhål”. Nordöst om spelhuset grävdes ett schakt för att lokalisera en befintlig utloppskanal som därefter skulle friläggas.

I samband med dessa schaktningsarbeten genomförde Dalarnas museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning samt antikvarisk kontroll i enlighet med länsstyrelsens beslut, dnr 431-5394-10. Det aktuella området ligger inom gruvområdet till Falu gruva, vilket har RAÄ-nr 109:1 i Falu stad (bilaga 1). Själva spelhuset har RAÄ-nr 23:1.

Arkeologisk personal på platsen var Anna Lögdqvist. Uppdragsgivare var Stiftelsen Stora Kopparberget.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att dokumentera och kontrollera fornlämningsförhållandena i de planerade schakten. Resultatet skulle vidare ligga till grund för beräkning av omfattning och kostnad för en eventuell nödvändig särskild undersökning.

Figur 1. Trappan ner till Johannes gruvhål samt resterna efter träkonstruktioner vid gruvhålet. Bilden är tagen från öst. Fotograf: Anna Lögdqvist.

Metod

Vid schaktövervakningen från Johannes gruvhål, sydväst om spelhuset, fanns en arkeolog med när markarbetena startade närmast själva gruvhålet (figur 1). Därefter undersöktes och dokumenterades resten av schaktet efter att man grävt på djupet. Profilväggarna rensades, fotograferades och beskrevs.

Schaktningsarbetet närmast Creutz spelhus följdes av en arkeolog i syfte att kontrollera så att inte den utloppskanal man sökte skulle skadas. Utloppskanalen skulle enligt länsstyrelsens beslut endast fotograferas och inte dokumenteras ytterligare. Endast en enkel dokumentation av själva schaktet efterfrågades.

Undersökning

Område A - schaktövervakning

I botten var schaktet ca 1,3 m brett och i ytan upp mot 5 m brett. Schaktdjupet varierade mellan 2,5 och 5 m. Närmast gruvhålet grävdes schaktet i nordöstlig riktning och vek efter 17 m av mot sydöst (bilaga 2). Från gruvhålet och fram till svängen kom berg i dagen ca 2,5 m ner under dagens marknivå (figur 2).

Figur 2. I schaktet i område A, närmast Johannes gruvhål, fanns berggrunden ca 2,5 m under dagens marknivå. Däröver fanns endast påförda massor. Området har fungerat som dagbrott innan 1855. Bilden är tagen från nordöst. Fotograf: Anna Lögdqvist.

Figur 3. Den östra delen av schaktet i område A med dräneringsbrunnar i mittlinjen. Den stora byggnaden till höger om schaktet är Creutz spelhus. Bilden är tagen från sydöst. Fotograf: Anna Lögdqvist.

Därför fick man bryta sig vidare ner genom berget till rätt djup. Däröver fanns endast fyllnadsmassor bestående av 0,1-0,2 m stora skrotstenar och ockrafärgat sand/grus samt enstaka trärester, men som inte utgjorde någon konstruktion utan var en del i fyllnadsmassorna. Enligt muntliga uppgifter från Lena Myrberg ska området ha använts som dagbrott innan 1855 (bilaga 2).

Område B – antikvarisk kontroll

Inom område B grävde man ett schakt för att lokalisera den utloppskanal som enligt äldre kartor funnits på platsen. Schaktet var ca 15x12 m och varierade mellan 0,5 och 2,0 m i djup (bilaga 2). Arkeologens uppgift var här endast att övervaka schaktningen så att utloppskanalen inte skulle skadas vid friläggandet. Ingen övrig dokumentation skulle genomföras. Vid det läge där utloppskanalen skulle finnas återfanns endast resterna efter en äldre byggnad, troligen samma byggnad som kan anas på den nordöstra sidan om spelhuset på ett foto från 1920-tal.

I schaktet framkom även rester efter en broläggning, vilken också dokumenterats i samband med en ledningsdragning i området år 2006 (DM projekt nr 1337). En tidigare okänd kulvert påträffades dock intill spelhuset, denna låg i NV-SÖ riktning, ca 5,5 m ut från spelhusets NÖ sida (figur 4).

Figur 4. Intill spelhuset påträffades en tidigare okänd kulvert i trä. Den äldre ledningsdragningen som omfattades av arkeologisk undersökning år 2006 syns som ett ljusare streck rakt över schaktet. Bilden är tagen från nordöst. Fotograf: Anna Lögdqvist.

Kulverten bestod av sågade stockar ca 0,18-0,3 m i diameter som stod i två parallella rader med 0,75 m mellanrum. Över kulverten låg ett tak av 1,2 m långa, sågade stockar. Höjden inne i kulverten från ”golv” till tak var ca 1,5 m. I kulvertens botten fanns ett ca 0,3 m djupt slamlager. Kulverten såg ut att fortsätta ytterligare några meter mot SÖ men var därefter igenrasad alternativt söndergrävd. Mot NV fanns en T-korsning där kulverten anslöt till ytterligare en kulvert med NÖ-SV riktning, d.v.s. med början under spelhuset och rakt ut därifrån. Denna kulvert var, förutom timmer, delvis uppbyggd av stora stenar (figur 5). I det schakt som grävdes fanns dock inga tydliga rester efter denna kulvert bevarad. Möjligen kan några stora stenar i schaktets sydöstra hörn höra samman med denna konstruktion.

Sammanfattning

I samband med att Stiftelsen Stora Kopparberget avsåg att utföra schaktningsarbeten för att lösa problem med inkommande och kvarstående vatten i Creutz spelhus vid Falu gruva genomförde Dalarnas museum en arkeologisk schaktövervakning samt antikvarisk kontroll av markarbetena.

Figur 5. Bilden är tagen vid T-korset inuti kulverten, in mot spelhuset. Den östra väggen var delvis uppbyggd av stora stenar. Bilden är tagen från nordöst. Fotograf: Grävmaskinisten Stefan.

I själva dräneringsdiket till Johannes gruvhål, område A, hittades inget annat än påförda massor. I schaktet intill spelhuset, område B, påträffades en tidigare okänd kulvert samt spåren efter en äldre byggnad. Däremot fanns inte den utloppskanal man sett på äldre kartmaterial kvar. Därför avbröts arbetet intill spelhuset och inga ytterligare arkeologiska åtgärder genomfördes inom aktuellt arbetsföretag. Framtida markarbeten inom området bör däremot följas av en arkeolog.

Referenser

Dalarnas museum arkiv, projekt nr 1337, dnr 24/06

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-5504-10
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2010-09-29
Ekonomiskt kartblad:	135 47
Socken:	Falu stad
Fornlämning, raä nr:	109:1
Fastighet:	Falun 9:2
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	X672 00 21, Y148 96 81
Höjd (RH 70):	-
Inmätning:	Manuell
Uppdragsgivare:	Stiftelsen Stora Kopparberget
Utförandetid:	8-13 oktober 2010
Kontrollerad yta, kvadratmeter:	ca 180 m^2
Schaktlängd:	63 m
Fälttid:	15 timmar
DM projektnummer:	1462
DM diarienummer:	94/10
Arkeologisk personal:	Anna Lögdqvist
Projektansvarig:	Anna Lögdqvist

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilaga 1

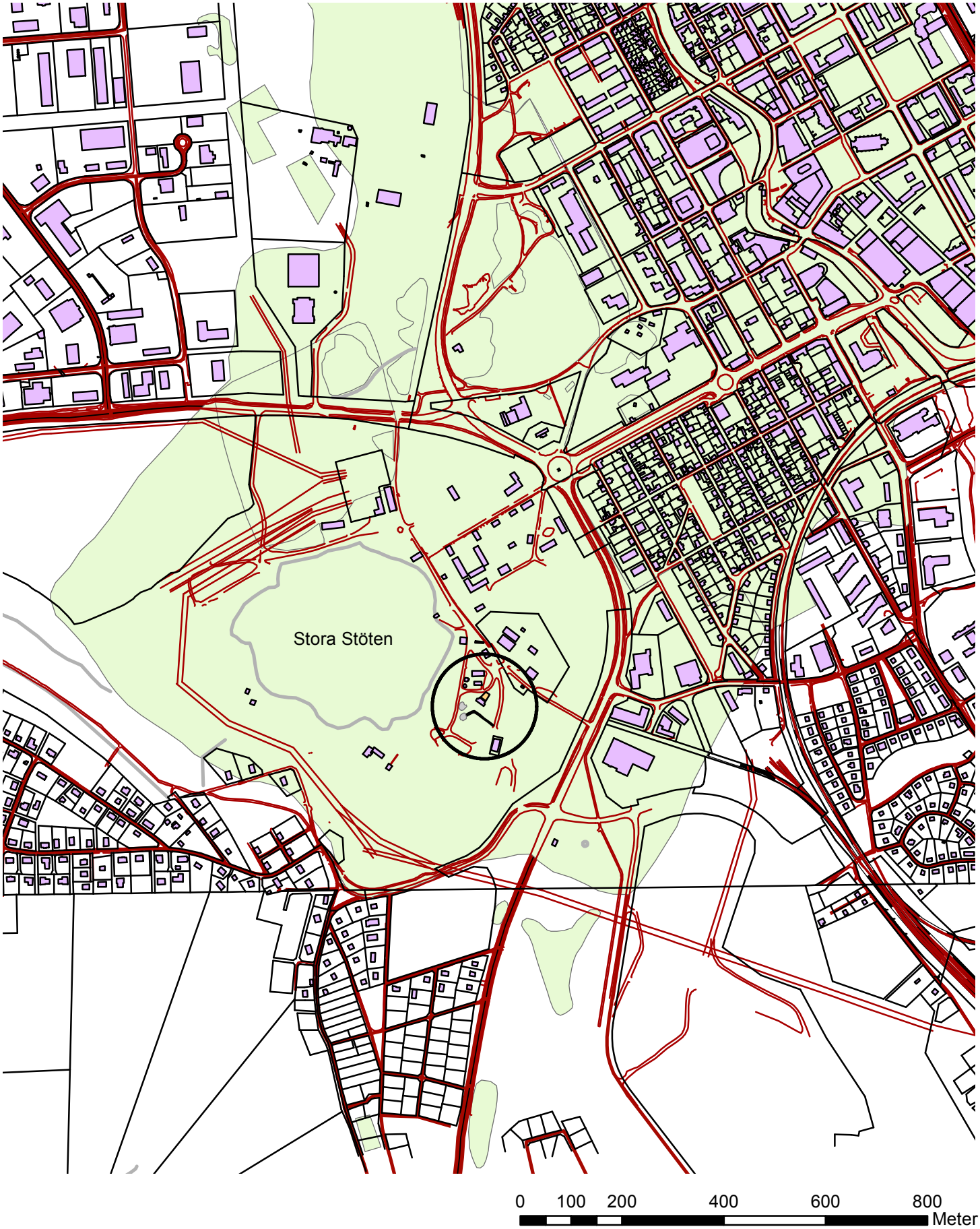

Det aktuella exploateringsområdet ligger inom den svarta ringen på kartan. Området ligger inom fornlämning 109:1 vilket motsvarar själva gruvområdet, denna flyter dock samman med RAÄ-nr 68:1 vilket motsvarar området för Faluns äldre stadsdelar. Fornlämningarna är markerade med ljusgult på kartan. Skala 1:10 000.

Bilaga 2

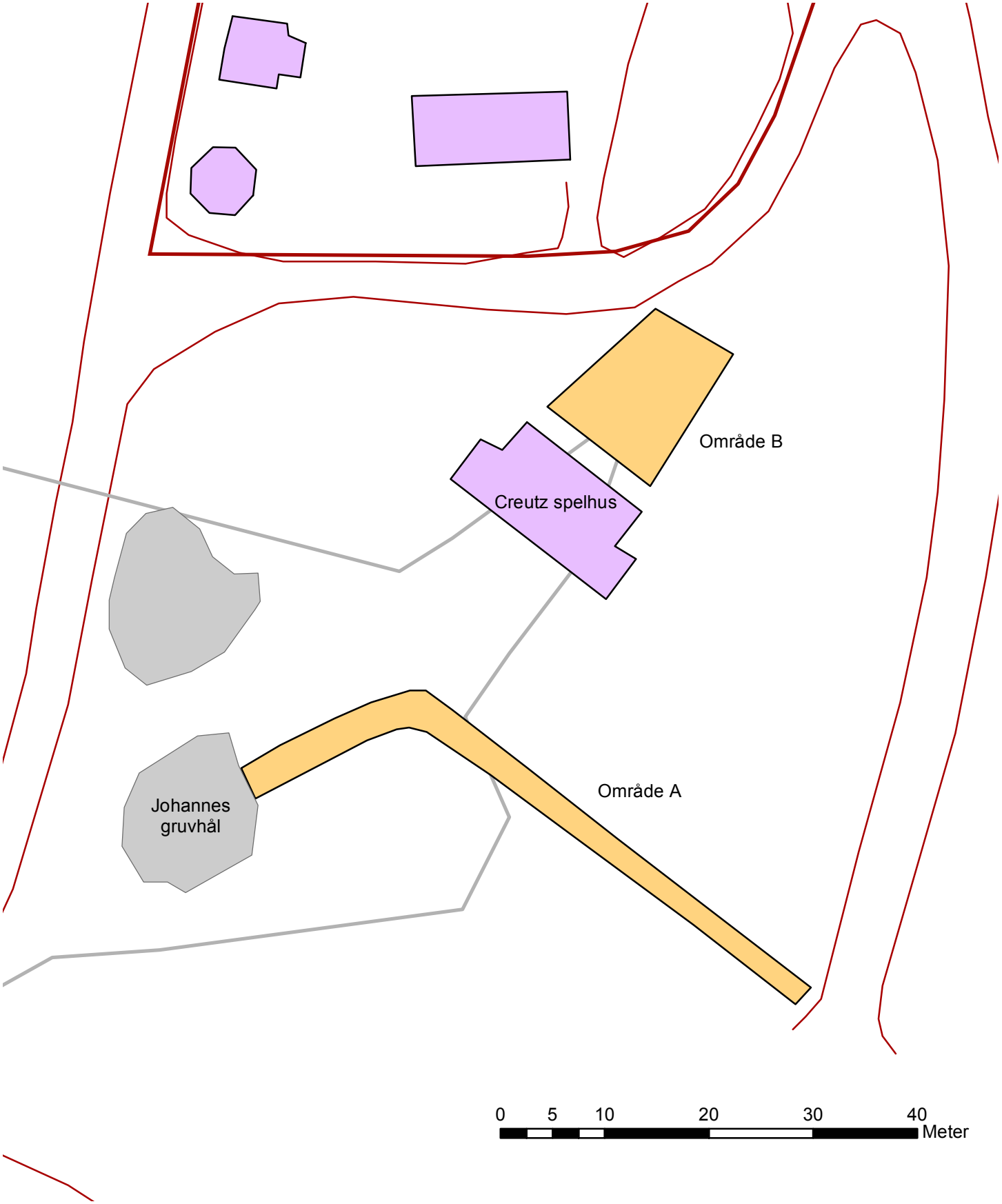

Kartan visar det aktuella exploateringsområdet vid Creutz spelhus, Falu gruva. De båda schakten är gulfärgade och betecknas som område A respektive B. Område A omfattades av arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning medan område B endast omfattades av en antikvarisk kontroll. Området inom den gråa linjen ska enligt uppgift ha använts som dagbrott fram till 1850-tal. Skala 1:500.